

14. Чернишевський М.Г. Про те, які книги треба давати читати дітям сіб4-170 / Педагогічна спадщина з питань дитячого читання. / Загал. ред. А.Н. Марголіної. - К.: Радянська школа, 1941. - 249 с.
15. Шалагінова О.І., Шалагінов Б.Б. Історія стародавнього світу: Підруч. для 6 кл. серед, загальноосвіт. шк. - 2-ге вид. - К.: Зодіак-ЕКО, 2000. - 256 с.
16. Швидко Г.К. Історія України. ХУІ - ХУІІІ ст. Підручник для 8 класу середньої школи. - К.: Генеза, 1997. - 384 с.

УДК: 37.013.75:371.13

ТЕХНОЛОГІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Волярська О.С., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглядаються основні особливості впровадження технології соціально-психологічної діяльності з дітьми із вадами зору. Питання психолого-медично-педагогічної реабілітації дітей з вадами зору вирішується шляхом застосування форм і методів соціальної роботи з реабілітації такої групи дітей. У підсумку найбільш результативним у соціально-психологічній роботі з такою категорією дітей і родинами, у яких вони виховуються, виявився комплексний підхід.

Ключові слова: соціально-психологічна діяльність, соціальний профіль, реабілітація, патронаж.

Волярская Е.С. ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматриваются основные особенности внедрения технологии социально-психологической деятельности с детьми с проблемами зрения. Вопросы психолого-медико-педагогической реабилитации детей с проблемами зрения решаются путем использования форм и методов социальной работы по реабилитации такой группы детей. В итоге наиболее результативным в социально-психологической работе с такой категорией детей и семьями, в которых они воспитываются, стал комплексный подход.

Ключевые слова: социально-психологическая деятельность, социальный профиль, реабилитация, патронаж.

Volyarskaya E.S. FEATURES OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL APPROACH IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article deals with the introduction of technology of social-psychological activity with the sight children's problems. The problems of pedagogical rehabilitation of children with sight problems of the forms and methods of solved by means social work on the rehabilitation of such group of children. The complex approach is the most effective in social-psychological work with such category of children and their families.

Key words: social-psychological activity, social type, rehabilitation, patronage.

Останнім часом вивчення проблем навчання і виховання дітей з функціональними обмеженнями в нашій країні стає все більш поширеним: А.І. Капська, Л.І. Міщик, Р. Кравченко [1; 2]. Актуальність цих проблем зумовлена, у першу чергу, питаннями розвитку таких дітей, а також проблемою підготовки соціальних педагогів до роботи з дітьми, у яких є функціональні обмеження, зокрема зору. Тому вважаємо за необхідне висвітлити основні особливості технології соціально-психологічної допомоги дітей із вадами зору.

“Процес розвитку дефективної дитини, - писав Л.С. Виготський, - певним чином соціально зумовлений: соціальна реалізація дефекту... є однією стороною соціальної

зумовленості розвитку, соціальна спрямованість компенсації на пристосування до тих умов середовища, що створені і склалися у відповідності до нормального людського типу, складають її другий бік” [3,15].

Дитина з особливими потребами у своєму розвитку спрямована на оволодіння соціальним досвідом. Але шлях, який вона пройде, буде суттєво відрізнятись від загальноприйнятого в педагогіці. Навчання і виховання проходять в умовах, які передбачають:

- наявність сучасних соціалізованих програм;
- врахування особливостей розвитку кожної дитини, індивідуальний педагогічний підхід, який має прояв в організації колекційного процесу;
- психологічний супровід навчального процесу.

Принцип педагогічного оптимізму ґрунтується на положенні Л.С. Виготського про “зону найближчого розвитку дитини”, яка визначає провідну роль навчання в процесі розвитку дитини і дозволяє прогнозувати початок, хід і результати корекційних впливів педагога. Педагогічна майстерність і сучасні навчальні технології дають змогу сформулювати соціально повноцінну особистість.

“Педагогічна технологія – це суворо наукове проектування і відтворення педагогічних дій, які гарантують успіх” [1]. У такому контексті можна говорити про технології навчання, розвитку й освіти осіб з особливими освітніми проблемами.

У реалізації заходів, які спрямовані на підтримку, психологічну допомогу й соціальний захист дітей з особливими потребами, основним є соціально-психологічний підхід в роботі з цією категорією населення. У нашій країні на сьогодні існує розгалужена система служб та закладів, фахівці яких навчають, виховують і розвивають дітей із вадами зору.

Державна політика України щодо забезпечення прав кожної дитини на умови для всебічного розвитку має за мету реалізацію комплексного підходу до вирішення проблем дітей із вадами в розвитку.

Не оминула ця проблема й викладачів, психологів та педагогів Запорізького державного університету. Саме тут на факультеті соціальної педагогіки і психології групою викладачів і студентів розроблена технологія соціально-психологічної діяльності з дітьми із вадами зору. Ця технологія належить до виду соціальної допомоги і включає в себе такі компоненти:

- структурний (містить поняття керованих та некерованих соціальних ситуацій);
- функціональний (дозволяє визнати механізми здійснення соціальних завдань);
- нормативний (встановлює закономірності, принципи та правила);
- операційний (виокремлює процедури та операції, відповідає за їх синхронізацію);
- інструментальний (передбачає усталення всіх наявних способів здійснення соціального регулювання).

Реалізація запропонованої нами технології передбачає три етапи: теоретичний, методичний та процедурний. Технологія соціально-психологічної діяльності з дітьми із вадами зору визначається наявністю програми, системи послідовних операцій, нормативу діяльності. Розроблена програма передбачає вирішення на практиці питань профілактики зниження гостроти зору, психолого-медично-педагогічної реабілітації дітей із вадами зору, надання організаційно-методичної допомоги громадським організаціям і об’єднанням сімей дітей з особливими потребами.

Реалізація виділених вище питань програми досягається завдяки виробленій системі послідовних операцій. Наприклад, профілактика зниження гостроти зору досягається завдяки проведенню студентами-волонтерами соціальної діагностики. Не менш важливим є також складання соціального профілю сім'ї, у якій виховується дитина із проблемами зору. Соціальний профіль складається з п'ятих основних розділів:

- загальні дані про дитину;
- соціальні характеристики родини;
- історія психофізичного розвитку дитини;
- дослідження самооцінки дитини;
- спостереження впливу середовища на розвиток дитини.

Питання психолого-медично-педагогічної реабілітації дітей з вадами зору вирішується шляхом застосування форм і методів соціальної роботи з реабілітації такої групи дітей. Такі навчальні курси, як «Валеологічна діяльність соціального педагога», «Соціальна робота з інвалідами», «Соціально-педагогічна робота з сім'єю», «Основи соціального гувернерства», дають можливість студентам-волонтерам отримати необхідні знання та оволодіти комплексом методів реабілітації, соціалізації та адаптації такої категорії дітей до життя в сучасному суспільстві.

Одним із важливих прикладних аспектів реалізації технології соціально-педагогічної діяльності з дітьми із вадами зору є вирішення питання співпраці з громадськими організаціями. Факультет соціальної педагогіки і психології плідно працює в цьому напрямку, тісно взаємодіючи із запорізькою Асоціацією батьків дітей з особливими потребами «Надія», із різними жіночими організаціями. Результатом такої співпраці є підвищення освітнього рівня батьків у вихованні дітей з особливими потребами, набуття самими дітьми навичок самообслуговування, пристосування до життя в соціумі, формування позитивних уявлень про себе, про власні психічні і фізичні можливості.

На практиці доведено, що впровадження соціально-психологічних технологій у роботу з дітьми із вадами зору сприяє зміні ставлення оточуючих до проблем дитини, а також, що не менш важливо, і самої дитини до власних особливостей. У таких випадках діяльність психологів спрямована на корекцію внутрішнього емоційного незадоволення дитини собою. Застосування практичних методів соціальної реабілітації сприяє тому, що діти із вадами зору навчаються альтернативним способам спілкування, проявляють творчі здібності, усвідомлюють власну значимість як особистості; у свою чергу, їхні батьки навчаються сприймати і цінувати свою дитину такою, якою вона є.

Таким чином, соціально-психологічний підхід до діяльності фахівців, які працюють з дітьми із вадами зору, розглядається нами як такий, що сприяє реалізації творчого потенціалу дитини, активізує зусилля особистості, направлені на вирішення власних проблем.

Слід зауважити, що особливої уваги потребують форми роботи соціального педагога із родинами, де виховуються діти із вадами зору, оскільки лише за допомогою рідних та друзів можлива ефективна реабілітація та успішна соціалізація дитини.

Сучасні способи взаємодії педагога із родинами, які виховують дітей із вадами зору передбачають перш за все з'ясування ставлення батьків до дитини, народженої із патологією, а також особливості реагування батьків на проблеми власної дитини. Для одних батьків патологія дитини – трагедія, тяжке усвідомлення того, що їхня дитина все життя буде безпомічною, для інших – це усвідомлення того, що їхня дитина має певні особливі потреби, що вона потребує уваги і піклування, заслуговує, і, що не менш важливо, здатна на щасливе повноцінне життя.

У роботі з такими родинами необхідною рисою педагога є чуйність, оскільки сьогодні родина сама по собі переживає труднощі, і батькам вдвічі важко, коли до соціальних та економічних лих додається ще й хвора дитина. Особливість сімей з дітьми із особливими потребами полягає в тому, що матір у них найчастіше не може працювати, оскільки весь її час займає дитина, батько ж не витримує такого напруження, наслідком чого стають алкоголізм, розлучення, навіть самогубства. Саме тому допомога педагога батькам не менш важлива, ніж допомога дитині. Завдання педагога та психолога при роботі з такими батьками - переконати їх шукати вихід із ситуації горя й озлобленості, знаходити в дитини творчі, позитивні риси й направляти всі сили на їх розвиток, шукати шляхи та можливості для догляду за хворою дитиною, для її виховання і навчання. Значну користь приносить спілкування батьків різних сімей, які мають схожі проблеми. Таке спілкування допомагає легше переносити труднощі, долати почуття безпорадності й самотності.

Роль родини у вихованні дитини із вадами зору важко переоцінити. Сім'я – це рідний дім, де дитина живе, грається, навчається осягати навколишній світ і знаходити своє місце в ньому, практично пізнає, що таке доброта, увага, турбота, любов батьків, відповідає прихильністю і любов'ю. Очевидно, що для дитини із вадами зору, якщо вона виховується не в дитячому будинку чи інтернаті, родина відіграє надзвичайно велику роль хоча б тому, що саме з рідними вона проводить більшість часу. Зважаючи на це, тема соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями (дітей-інвалідів) і їхніх родин сьогодні повинна розглядатися в цілісному екосистемному підході до проблем дитинства, материнства, стосунків батьків та дітей і питаннями місцевої практики в галузі соціальної турботи про родину.

Люди з обмеженими можливостями сьогодні, як і раніше наштовхуються на бар'єри у взаєморозумінні і спілкуванні з іншими людьми, та все ж з плином часу ситуація істотно поліпшується. Соціальне ставлення до людей з особливими потребами поступово еволюціонує, проходячи шлях від неухважності і насмішок до прийняття і визнання прав цих людей на повноцінне життя.

Створення і збереження умов правового, гідного, комфортного існування людини – це і є основною метою соціально-педагогічної роботи. Не слід забувати про те, що діяльність соціального педагога чи психолога є професійною діяльністю і тому має здійснюватися професійно підготовленими спеціалістами для надання кваліфікованої допомоги людині, родині, групі особі, які потрапляють у складну для них життєву ситуацію. Залежно від характеру проблеми, яку допомагає вирішити соціальний педагог, змінюються його функції. З огляду на це можемо виділити функції педагога, який працює з дітьми із вадами зору:

- освітня (підвищення адаптивних можливостей суб'єкта, соціально-педагогічна освіта та допомога батькам);
- посередницька (активізація системи підтримки);
- психологічна (регуляція емоційного стану, профілактика ускладнень).

Вагомою підтримкою для українських спеціалістів у цій проблемі є багатий досвід надання соціально-педагогічної допомоги клієнтам з використанням довгострокових і короткострокових форм роботи, накопичений практикою закордонних спеціалістів.

Серед короткострокових форм роботи можна виділити кризисінтервентну і проблемно-орієнтовану моделі взаємодії. Тривалість кризисінтервентної форми роботи не повинна перевищувати 4 місяців. Такого плану робота з родиною передбачає надання допомоги безпосередньо у кризових ситуаціях, які можуть бути наслідком змін у природному життєвому циклі родини або ж викликані випадковими травмуючими обставинами.

Кризова ситуація завжди вимагає швидкого реагування. З огляду на це її оцінка не припускає детальної діагностики, а фокусує свою увагу на масштабах дезадаптації та

можливих способах її подолання. При цьому використовуються як внутрішні ресурси родини, так і зовнішні форми допомоги. Основне завдання педагога при цьому – пом'якшити вплив стресової події і мобілізувати зусилля родини для подолання кризи шляхом надання безпосередньої емоційної підтримки.

Допомога вважається дієвою, якщо, по-перше, вдається знизити рівень тривожності, залежності від ситуації, психічного дискомфорту та інших проявів стресового стану, і, по-друге, якщо формується нове розуміння проблеми, що виникла, розвиваються адаптивні реакції, корисні й у майбутньому.

Психологічна допомога в стресовій ситуації є найголовнішою. Варто наголосити на тому, що ця допомога повинна бути настільки психологічно глибокою, скільки комплексною й широкою за охопленням проблем і учасників. Таку допомогу можуть надати члени родини, неформальні групи підтримки, спеціалізовані установи (соціальний захист, реабілітаційні центри тощо). Завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти перебороти реакцію пригнічення і розгубленості, зосереджуючи увагу клієнта і членів родини на пошуку адекватних способів соціалізації і досягненні оптимального рівня адаптації в суспільстві. Для вирішення цього завдання педагог зокрема здійснює й освітню допомогу, надаючи родині інформацію, яка підтверджується документальними фактами і стосується виходу родини із кризи і її подальших перспектив. Педагог виступає також посередником між родиною і фахівцями, що працюють із нею, він допомагає родині перебороти кризу і почати діяти: встановити зв'язок з іншими родичами, друзями, з родинами, що потребували подібної допомоги, а також з організаціями, здатними надати необхідну допомогу.

Отже, через освітню і посередницьку допомогу, в індивідуальних бесідах, тобто опосередковано, педагог досягає ефекту психологічної підтримки, впливаючи на почуття сумніву і страху, які заважають тверезо оцінити і навчитися контролювати ситуацію. Сім'я також може бути залучена до програми родинної терапії та навчальних тренінгів, метою яких є поліпшення спілкування між членами родини і вирішення прихованих проблем, які найчастіше проявляються в кризових ситуаціях.

Проблемно-орієнтована модель взаємодії, так само, як і кризисінтервентна, являє собою короткострокову стратегію роботи, тривалість якої не перевищує чотирьох місяців. Вона спрямована на вирішення конкретних практичних задач, заявлених і визнаних родиною. Іншими словами, у центрі уваги цієї моделі знаходиться вимога до професіоналів, які допомагають, концентрувати свої зусилля на тій проблемі, яку вже усвідомила родина і над якою вона готова працювати, а це важливіше, ніж погляд самого фахівця на причину проблеми.

Проблемно-орієнтована модель є корисною, оскільки в сприятливих умовах більшість людей здатні вирішити свої проблеми самостійно. Завдання педагога при цьому полягає у створенні таких сприятливих умов.

Проблемно-орієнтований підхід застосовується і в тих випадках, коли проблема пов'язана із особливостями взаємодії між членами родини: деструктивне ставлення до дитини, невірний стиль виховання, незадовільний психологічний клімат в сім'ї тощо.

Необхідною умовою проблемно-орієнтованої моделі допомоги є складання контракту (договору) між педагогом і родиною, або її конкретним представником. При складанні контракту родина має визначити цілі й завдання майбутньої діяльності, а соціальний педагог – визначити граничні терміни, що будуть обов'язковими як для нього, так і для родини, і всіляко допомагати родині у вирішенні поставлених нею завдань.

Говорячи про дострокові форми роботи, притаманні в основному закордонній практиці, слід наголосити на тому, що вони вимагають тривалого спілкування з клієнтом (від чотирьох місяців і більше) і зазвичай побудовані на психосоціальному підході.

Основними завданнями психосоціального підходу є або зміна сімейної системи, (адаптуючи її до виконання своєї специфічної функції), або зміна ситуації – інші суспільні системи, які впливають на родину, або ж вплив на те й інше одночасно.

Специфічною рисою роботи з родиною в нашій країні є низька мотивація до звернення по соціально-педагогічну та психологічну допомогу. У цих умовах найбільш оптимальним є застосування такої форми роботи з родиною, як патронаж – одна з форм роботи педагога, яка являє собою відвідування родини вдома з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями, що дозволяє встановити і підтримувати тривалі зв'язки з родиною, вчасно виявляти проблемні ситуації, надаючи негайну допомогу. Для України цей досвід роботи не новий, він існує і реалізується педіатричними службами, територіальними центрами соціального обслуговування пенсіонерів та інвалідів. Але медичні та господарсько-побутові послуги не вичерпують можливостей патронажу, оскільки в рамках його можуть здійснюватися різні види освітньої, психологічної, посередницької допомоги.

Працюючи з родиною, педагог може використовувати різноманітні прийоми консультування: емоційне зараження, переконання, художні аналогії, міні-тренінги тощо. При цьому консультаційна бесіда може наповнюватися різним змістом і виконувати різні завдання: освітні, психологічні, психолого-педагогічні. У ситуаціях, коли родина не є ініціатором взаємодії з педагогом, консультування може проводитися у завуальованій формі. Кінцевою метою консультативної роботи є активізація внутрішніх ресурсів родини, підвищення її реабілітаційної культури й активності, корегування ставлення до дитини за допомогою спеціально організованого процесу спілкування. Окрім індивідуальних консультативних бесід ефективними є також групові методи роботи з родиною (родинами) – тренінги. Вони входять до області практичної психології і орієнтовані на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності у спілкуванні. Однак варто наголосити на тому, що на сьогодні мета тренінгових програм значно розширилася і тренінг перестав бути лише галуззю практичної психології, посівши значне місце в соціальній педагогіці. Тренінг являє собою сполучення багатьох прийомів індивідуальної і групової роботи і є одним з найперспективніших методів вирішення проблеми психолого-педагогічної освіти батьків, яка з кожним роком стає все більш актуальною. Особливо гостро постає ця проблема по відношенню до батьків тих дітей, які мають проблеми психічного, фізичного, соціального відхилення від норми.

Освітні тренінги (поки вони не одержали належного поширення в нашій країні) повинні бути спрямовані насамперед на розвиток умінь та навичок, які допоможуть членам родини вчитися гармонійно співіснувати, вестимуть до вибору конструктивних життєвих цілей і конструктивної взаємодії. Групові форми роботи корисні ще й тому, що дають можливість батькам обмінюватися досвідом, отримувати зворотній зв'язок та підтримку групи. Крім того, можливість бути лідером в групі розвиває активність і впевненість батьків.

Описані нами методи роботи: консультативна бесіда, освітній тренінг є універсальними, тобто використовуються як при довгострокових, так і при короткострокових формах роботи.

Соціально-психологічна робота з родиною, заснована на комплексному підході, набагато ефективніша за використання якогось одного методу. Відтак подальшого дослідження потребують способи реалізації комплексного підходу у практичній діяльності соціального педагога: вивчення і використання демографічних даних (дані про народжуваність та смертність), соціології та соціальної психології, які передбачають дослідження та аналіз задоволеності шлюбом і сімейними стосунками,

причин сімейних конфліктів; педагогіки (виховна функція родини), права, економіки (бюджет родини), етнографії (побут, культурні особливості), історії та філософії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И. Педагогика: Учебное пособие. – М.: Педагогика, 1998. – С. 330.
2. Технології-соціально-педагогічної діяльності: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – 372 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – Т.5. – М.: Педагогика, 1983.-365 с.

УДК 371.16: 37.017

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Дегтярьова Г.А., здобувач

Харківський обласний науково-методичний інститут безперервної освіти

У статті на перший план висунуто проблеми гуманізації освітнього процесу в сучасних педагогічних дослідженнях, підняте питання поглибленого вивчення шляхів гуманізації навчально-виховного процесу, творчого пошуку нових педагогічних технологій, методів, засобів, форм, які б забезпечили виховання вільної, гармонійної, високоморальної гуманної особистості, здатної до активної суспільної праці і постійного підвищення свого інтелектуального рівня.

Ключові слова: гуманізація освіти, закономірності і принципи гуманізації освіти, мета гуманізації освіти.

Дегтярёва Г.А. ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ / Харьковский государственный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, Украина.

В статье на первый план выдвинуты проблемы гуманизации образовательного процесса в современных педагогических исследованиях, творческого поиска новых педагогических технологий, методов, способов, форм, которые обеспечили бы воспитание свободной, гармоничной, высокоморальной личности, способной к активному общественному труду и постоянному повышению своего интеллектуального уровня.

Ключевые слова: гуманизация образования, закономерности и принципы гуманизации образования, цель гуманизации образования.

Degtjareva G.A. HUMANISATION OF EDUCATION PROCESS IN THE UP-TO-DATE PEDAGOGICAL INVESTIGATION / Kharkov State Pedagogical University, Ukraine.

In the article pointed out the problems of humanization of the educational process in modern pedagogical investigations and the creative search of the new pedagogical technologies, methods, forms and ways which would provide up bringing of the independent, harmonious, highly educated person ready for the active social labour and constant increasing of his intellectual level.

Key words: humanization of education, regularity, principles and aims of humanization of education.

Розбудова України на демократичних засадах вимагає підвищеної уваги до сучасної освіти, яка потребує нової педагогіки, що повинна фундуватися “на принципах гуманізації та демократизації в умовах відродження національної культури, формування ринкової економіки” [13, 27.]. Суспільство повинно надавати можливість для безперервного розвитку, отримання освіти особистістю, бо тільки освічена людина може задовольнити нагальні потреби держави.

Метою нашої роботи є вивчення проблеми гуманізації освітнього процесу в сучасних педагогічних дослідженнях.